

HOGYAN HOVÁ?

*Kiéptíteni magunkban életképes anyanyelvet,
hog anyanyelvünkben (is) megmaradhassunk*

ÁGOSTON MIHÁLY

Bizonyára sokan egyetértenek velem abban, hogy a délvidéki magyar értelmiségnek nemcsak kivételes („elit”) lehetősége van, s persze joga is, foglalkozni (tanulmányokban, tanácskozáson stb.) többek között az egész itteni magyar nemzeti kisebbség sorskérdéseivel, hanem ez neki erkölcsi kötelessége is. Neki, azaz nekünk, sokunknak helyi és értelmiségi voltunk révén jelentős előnyünk van ugyanis a helyi magyar kisebbség többi részével szemben, sőt még az anyaországi értelmiséggel szemben is.

Úgy gondolom azonban, hogy mai helyzetünket eleve nem elegendő meglátunk és láttatunk, hanem meg is kell(ene) értenünk és értetnünk azt, amit látunk és láttatni akarunk. Elsősorban, persze, önmagunkért, de nem kevésbé azokért, akik nem itt élnek, vagy nem régóta élnek velünk. (Szerintem ez némileg meghatározója lehetne minden magyarságtanácskozásunknak. Tudatos irányelvként.) A helyzetünk és a körülményeink megértéséhez pedig elengedhetetlen minél tárgyilagosabban tájékozódunk arról, hogy az elmúlt fél évszázadban vagy akár a hét és fél évtizedben – nemzeti létünkre vonatkozóan és kihatóan – itt milyen tendenciák, intézkedések, kísérletek és tevékenységek érvényesültek, azaz mi vezetett ide, minek eredője az, ami van, mai helyzetünk kialakulásában minek volt döntő szerepe.

I.

További fejtegetésem elé néhány olyan megjegyzést bocsátanék, melyek említését – ha jórészt közismert tényekre vonatkoznak is – ez esetben fontosnak vélem.

1: A magyarságnak itt (de nemcsak most) nem pusztán a biológiai életre, ill. a túlélésre van szüksége, hanem a n e m z e t i m e g m a r a d á s r a is.

2: Ezzel kapcsolatban (de ettől függetlenül is) nem csupán az a kérdés, hogy megmaradásunkra milyen lehetőségeket látunk, és milyenekre várhatunk a közeljövőben vagy a távoliban, hanem az is, hogy milyen l e h e t ő s é g e k

m e g t e r e m t é s é r e van és lesz szükségünk. Közgondolkodásunkból gyakran kimarad az a szempont, hogy a szükséges lehetőség nemcsak keresendő, hanem meg is teremthető.

3: Hogyha logikusan és jóhiszeműen értelmezzük a nemzeti megmaradás tézisét, bele kell értenünk a biológiai megmaradást is, de a szociális, művelődési és gazdasági európaiasodásunkat nem kevésbé. Viszont ezekkel párhuzamosan anyanyelvünk, azaz a n y a n y e l v i é s a n y a n y e l v ű k u l t ú r á n k életképességét kell létrehozni és megtartani. Ez a teljes összefogásunkkal is hosszan tartó feladat lesz, sőt komoly, sokrétű és állandó segítségre lesz szükségünk. Elsősorban az európai igényeknek megfelelő nyelvi életfeltételek javításához, illetve megteremtéséhez. Mivel az egyetemes magyar nyelv egységéről van szó, az anyaország segíthet legtöbbit.

Nem hiszem, hogy az Olvasónak újat mondok vele, de szükségesnek látom ráirányítani a figyelmet: az imént említett nyelvfejlesztés kettős feladat, sőt kettős fogalom: (1) fejlesztése az itt élő magyarság egyéni és kollektív anyanyelvi kultúrájának, anyanyelvi erőnknek, (2) és mivel az egyetemes magyar nemzet szerves része vagyunk, anyanyelvi létünk önmagában is jó vagy kevésbé hasznos, éltető vagy leहुzó formálója a magyar nyelvrendszernek.

4: Nemzeti megmaradásunknak (mint minden nemzetének és nemzeti kisebbségének) számos feltételét nevezhetjük meg. Véleményem szerint, itt és most, tehát századunk és kontinensünk megfélemlítő és tudatformáló eszmetorzulásai, eszmezavarai és -csődje után, de még régi és már új félelmek szorításában, a remélt letisztulás küszöbén a legdöntőbb és a legidőszerűbb feltételek közé tartozik m e r n ű n k v á l l a l n i m a g y a r s á g u n k a t. Mernünk fölismerni és megvallani, amit eddig is láttunk és tudtunk, de már a gondolatnak halva kellett születnie, és halálát is tagadtuk. Mernünk vállalni nemzeti hovatartozásunkat és nemzetünk hovatartozását. Nem többet, sőt ezt is józanul, amennyire csak lehet.

5: Ugyanakkor vállalnunk kellene a k i r o s t á l á s t is. Önvizsgálatunkkal kezdve, történelemszemléletünkben (ha van ilyen), anyanyelvszemléletünkben, művelődési és etnikai nemzettudatunkból kirostálni az önelégültséget, a tetszelgést, az üres, megtévesztő és önmegtévesztő n e m z e t i e s k e d é s t, mely leहुzó és megaláz, akár sért, akár nem sért másokat.

6: Remélhető, hogy a fõnt említett megtisztulási folyamattal párhuzamosan lesz erõnk kiheverni a hosszú évtizedek alatt belénk nevelt k i s e b b r e n d ű s é g i é r z é s t és kollektív b ű n ö s s é g t u d a t o t. Lesz erõnk megszabadulni az állojalitástól, a janicsárságtól, a provincializmus számos tünetétõl, a kollaborációs reflexektõl. S ugyanakkor lesz erõnk levetni magunkról azt is, ami õsztõnõsen vagy tudatosan gátolná és gátolja a bennünket körülvevõ természetes másság megnyilatkozásait és érvényesülését.

7: Remélhető, hogy lesz önfegyelmünk és szellemi erõnk józanul fölfedni és elhárítani a ránk nehezedeõ nyelvi és nemzeti h e g e m ó n i á t, mely nyíltan vagy burkoltan, tudatosan és akaratlanul (!) beolvasztási törekvéseket szolgál. (Az akaratlanság nem pusztá föltevésen, hanem közvetlen tapasztalaton is ala-

pul. Többé-kevésbé általános jelenség ugyanis, hogy a nemzeti kisebbségek ügyében intézkedő és döntő többségi funkcionáriusok tevékenysége gyakran döbbenetes tájékoztatlanságról és hozzá nem értésről árulkodik.

8: Nekünk (itt és most) nem lenne szabad nem tudnunk, hogy a gyors asszimiláció nem most kezdődött el. Sem az anyanyelvünk tudatos föladata (magyar diákok százainak átáramlása és átáramoltatása államnyelvű tagozatra), sem az itteni magyarság aránytalanul tömeges és gyors elköltözése, kiköltözése (nemcsak vendégmunkásként Németországba, hanem családostul kivándorlóként Ausztráliába, Kanadába). Már „a régi szép békeidők”-ben. Adatokkal alátámasztott tanulmányok jelentek meg róla.

9: Nekünk „itt és most” nem lehet nem tudnunk, hogy a délvidéki magyar iskola nem a közelmúltban szűntek meg, egyszerre. Elsőként éppen a tájnak szerves igényét szolgáló mezőgazdasági szakközépiskolák.

10: Értelmiséghez nem lenne méltó nem tudnunk, hogy az egy tannyelvű önálló magyar iskolák éppúgy nem az „együvé tartozás” és a „testvériség” demagóg elvét sértették volna, ha hatalmi parancsra meg nem szüntetik őket, s éppúgy nem gettósítással szolgáltak (volna) a magyarságnak, miként az egy tannyelvű, önálló szerb iskolák sem ezt a célt szolgálják, nemcsak megmaradva, hanem egyre növekvő számban. Nem azért vannak, hogy a szerb fiataltságot „elszigeteljék a más nyelvektől”, hanem hogy ott jól megtanulhassák anyanyelvüket, Vajdaság-szerbe, ahol még legalább négy más nyelvű nép is él, velük együtt.

Tehát a magyar oktatási intézmények önállóságának eltörlése éppen az asszimiláció fölgyorsítását szolgálta és szolgálja. Akármennyire igaz vagy nem igaz, hogy a magyarság beleegyezése nélkül hozott intézkedés háttérében gazdasági ok is állt és áll. Hiszen az egynyelvű kisebbségi napilap is „sok pénzbe kerül”-ne, sőt immár a kétnyelvű iskola keretében (vagy szorításában, felügyelete alatt) is „sok pénzbe kerül az államnak” az anyanyelvű kisebbségi tagozat fenntartása – hallhatjuk ezt időnként, és hallhattuk már tizenöt évvel ezelőtt is.

11: Nekünk „itt és most” – miután már annyiszor beláttuk és magunk között keseregünk káros következményei miatt – végre mérvadóan és hatékonyan ki kellene mondanunk, hogy az eddigi tankönyvek (az anyanyelvi kivételével, természetesen) kezdettől fogva alkalmatlanok voltak, a gondos és színvonalas nyomdatechnika ellenére, mert nem a tanulók anyanyelvén írta meg őket a szerző. A tankönyvfordító (mindenes) ipar nyelvezete ugyanis eleve nem lehetett és nem lehet alkalmas arra, hogy tananyagká váljon. Márpedig – jól vagy akár szörnyen rosszul is – minden tantárgy minden óráján anyanyelvtanítás is folyik (!). Természetesen, a többségi nyelvű tagozatokon is. S ebben a folyamatban a tankönyv nyelvezetének (amikor van tankönyv!) fontos szerepe van.

Monopóliuma révén az állami irányítású tankönyvfordító ipar nemcsak az anyanyelvtanítás elélettelenedését idézte és idézi elő, hanem intézményesen és átfogóan (!) a nyelvi provincializmus terjedését is. Sőt, éppen a nyelvezet élet-

telensége folytán, permanensen gátolja a tantárgyi ismeretek didaktikai átáramlását is.

Általában nemcsak a diák nem értette és nem érti az ilyen (fordításnyelvű) tankönyv magyar szövegét, hanem gyakran a szaktanár sem; azaz ahhoz, hogy megérthesse, a szerb eredetit kell föllapoznia. (Ez magában nem lenne baj, de a „föllapozás”-t a diák nem teheti meg, másrészt a tankönyv alapföladata a szaktárgyi ismeretek tolmácsolása mellett a szaknyelv megfelelő szintű elsajátíttatása. Ez utóbbi az ilyen tankönyvből elmarad, s a helyette nyújtott amorf nyelvi produktum jórészt használhatatlan, és jórészt csak zavart kelt az egyetemes magyar köznyelv kialakításában.)

Más szóval: amiatt, hogy fordítással készülnek tankönyveink, kisebb az átadott tárgyi tudás, illetve ahol lehetne is anyanyelven tanulni, többen emiatt is (!) okkal választották és választják a még meglevő anyanyelvű tagozat helyett a szerb nyelvűt.

12: „Itt és most végre színt kellene vallanunk: anyanyelvű t a n á r k é p z é s nélkül nem lehetséges az életképes anyanyelvű közoktatás, pontosabban: a közoktatás nem képes adni életképes anyanyelvi és anyanyelvű kultúrát. Amit az ilyen közoktatás adhat, az kétségtelenül érték, de megtévesztő, mert elemi fogyatékosága folytán veszteséget és károsodást okoz az anyanyelven végző diákok számára, azok anyanyelvi készségében és tárgyi tudásában, a délvidéki táj és szülőföld történelmi és szellemi hagyományainak továbbfejlesztésében.

13: Végre azt is föl kellene ismernünk már, hogy az itteni magyar értelmiségnek nem az a dolga, hogy ittmaradásra szólítsa föl a magyarságnak e tekintetben általában hátrányosabb helyzetű rétegeit, nemegyszer vizet prédikálva, hanem hogy az i t t h o n m a r a d h a t á s föltételeit javítsa vagy teremtsen meg, ill. megteremtésüket elősegítse. Olyan körülmények kialakításán kellene dolgoznunk, hogy az itteni magyarság anyanyelve átfogóan is (Versectől Bezdániig) megtartható és életképesé fejleszthető legyen elsősorban önálló magyar iskolák és más anyanyelvi és anyanyelvű intézmények létesítésével és működtetésével, de megfelelő gazdasági és politikai viszonyokkal is.

II.

Jelenünk megértésének és megértetésének fönti előismeretei vázlatnak is hiányosak, tudom, a téma hátterére viszonylag szűk látószöveget nyitnak. De a *Híd*-olvasók többsége azt helyzetismeretével és visszaemlékezésével ki tudja tágitani.

Rátérhetünk tehát a főszerkesztői fölhívás központi kérdésének elemzésére. Az itteni magyarság jövőjének lehetőségeit kutatva sokféle gondolat és fogalom rajzza körül tollamat: utak, problémák, modellek, buktatók, esélyek, ketyek, közöny, kishitűség, illúzió, szemléleti és lelki gátlások, (bele)fáradtságunk, rezignációnk, széthullottságunk, bizalmatlanságunk, a kevés megbecsülése, bedolgozás az egyetemes magyar kultúrába vagy részvétel annak alakításában, seho-va sem tartozásunk vagy kétirányú (s ellentmondó vagy nem ellentmondó) helyt-

állásunk, a pluralizmus produktív elfogadása és befogadása . . . Őnelégültség vagy önteltség; rosszindulat vagy rosszhiszeműség; nyelvtörvény a nyelvrendszerben és „nyelvtörvény” a nyelvhasználat ellen; a tudás hatalma és a hatalom hozzá nem értése; rendszerváltás és köpönyegfordítás; „testvériség” és emberi együttérzés; nemzettudat és hangoskodás; föltételezés és bizonyítás; mi lenne jó, és mi lehetséges; nemzeti érdek és emberi méltóság; a szavak hitele és hitünk ereje; bizalom és önbizalom; valójában mi is a lényeg? . . .

A fenti fogalomsorban, ha kuszáltan is, már jelezni kívántam, hogy kuszált napjaink válságkorszakában a választott téma megvilágításakor megszámlálhatatlan paradoxon és ellentmondás, dilemma és bizonytalanság gátolja útkeresésünket.

Az alábbi lehetséges programvázlatot magam is elégtelennek és nagyotlank vélem, de ennek tudatában fogtam tollat. Mivel eleve csak egy lehetek azok közül, akik ebben a *Híd*-számban a témához nyúlnak, a teljesség hiányát nem tartom a megnyilatkozás akadályának; írásom egyébként talán lehet hasznos építőkocka ebben a szellemi modellben.

Nemzeti megmaradásunk, szerintem, legfőképpen anyanyelvünk helyzetétől és állapotától függ. Az itt élő magyarság egyéni és kollektív nyelvhasználatára és nyelvkészségére gondolok. (Kollektív anyanyelvhasználati és -fejlesztési jogaink kétségbevonása az anyanyelv nyelvi mibenlétének tagadását jelentené és jelenti, s kétszeres benne az ellentmondás, mert az ilyen tagadás csakis egy másik nyelvközösség anyanyelvének hegemoniája érdekében történhet.)

Nyelvről, anyanyelvről gyakran nyilatkoznak emberek, s igen sokféleképpen. Főleg laikusok. De hogysisne nyilatkoznának, amikor fontosnak érzik, és közelinek. Veszélyessé főleg akkor válhat ez, amikor pl. törvényhozók teszik ezt, vagy miniszterek a mások anyanyelvéről. De egy nyelvközösségen belül is érdemes és érdekes elgondolkodnunk anyanyelvünkről. A nyelvállapot ugyanis elsősorban az egyének anyanyelvi készségében határozható meg, de a nyelv mint működő kétségrendszer csak a közösségben él, a nyelvközösségben. Nélküle nem fejlődhet.

A délvidéki magyarság anyanyelvhasználatában az itt élő egyének anyanyelvi készsége által nyilatkozhat meg és fejlődhet nyelvhasználatunk. Csak így és itt bontakozhat ki a délvidéki magyarság szellemi élete, alkotóereje; ez fogja át és fejezi ki egész életünket, illetve annak kommunikációsükségletét, gondolkodásrendszerét a családi asztaltól a traktorig, munkapadig, íróasztalig, az óvodától az akadémiai, parlamenti (vagy képviselő-testületi) tanácsstermekig. Anyanyelvünkben (különbféle és nagyszámú nyelvelemként és szerkezetként és részrendszerként) benne van az egész életünk: és egyéni készségként bennünk van az egész anyanyelv. Bennünk, de egészen csak az együttésünkben mint az egyének kommunikációpartneri, egymást kiegészítő készségei. S ami külön-külön van meg bennünk, az annyit ér, amennyire s ahogyan a közösségen belül tudjuk használni. Annyit ér tehát, amennyire átfogóan, térben és mondani-valóban, mindenre kiterjedően használni tudjuk Fehértemplomtól Bezdánig, illetve szerte a világon, hol magyarok élnek, szólnak, írnak és írtak. Annyit ér,

ha használatában (az értésben és az értetésben) nem gátol bennünket sem anyanyelvi kulturálatlanságunk, sem a többnyelvű társadalom állami nyelvtörvényei.

Ezért a témára vonatkozó mondanivalóm elsősorban anyanyelvi és anyanyelvű kultúránk kialakítására, továbbfejlesztésére és megtarthatóságára vonatkozik.

III.

A közeli és a távolabbi jövőben végzendő, indokoltnak és lehetségesnek vélt teendőinket az alábbiakban vázolom. Ezek megfogalmazásában realizmusra törekedtem, de eleve nem a jelenlegi lehetőségekből indultam ki, mivel egyrészt a létező lehetőségek megtartása nemcsak tőlünk függ, nemcsak ilyen válságos időkben, másrészt új lehetőségek teremtése nemcsak elképzelhető, hanem kötelességünk is tervezni és akarni.

A *Hid*-beli fölkérésnek igyekeztem tőlem telhetően eleget tenni. Jelzem: tudatosan nem vezérelt sem elszabadult képzelet, sem indulat, sem maximalizmus. Hacsak az nem tekinthető illúzióknak, hogy az elmúlt fél évszázadban fölgyorsult asszimilációnkat és nemzeti elfogyásunkat, elsorvadásunkat (anyanyelvünk föladását és provincializálódását, az elköltözést . . .) lelassítsuk s idővel megállítsuk. De ha ez illúzió, akkor itt csak az agóniafájdalmak enyhítéséről kellene értekezniük, vagy a nemzeti eutanáziáról. Bizonyára mindannyian úgy fogtuk föl, hogy itt és most nem ez a téma.

Szerintem vitatható és vitatandó, hogy nemzeti megmaradásunkhoz mi kell, de hogy ami ahhoz elengedhetetlenül valóban kell, azt autonómiának nevezük-e, vagy másnak, esetleg csak tabu-nak, s hogy az „túl sok”-e, „illúzió”-e, annak eldöntése nem célja fejtegetésemnek. Nem lehet az.

1) Anyanyelvünk ma i á l l a p o t á r ó l és életképessé tételének föltételeiről napjainkban is szóltak és írtak már többen és többször. A szimptomák bemutatására itt nem térek ki, az életképesség fogalmát és a teendőket pedig ez az írás is tárgyalja. Nyelvi provincializmusunk fokát és veszélyeit mindenestre nem az esztéták, filológusok s az északkelet-bácskai magyar értelmiség anyanyelvi készségén és nyelvhasználatán mérhetjük. Továbbá: ennek a peremmagyarságra sajátosan jellemző nyelvállapotnak a természetrajzát elsősorban ezek a vonások határozzák meg: alaktani, mondattani, hangtani és szemantikai idegenszerűségek, szókészleti szürkesség és szegénység, az egyetemes magyar szaknyelv ismeretének hiánya, többértű pongyolaság, nyelvünk egyes részrendszereinek észlelhető bomlása. Az viszont, ha ezt a jelenségkomplexumot, ill. nyelvállapotot egyszerűen regionalitásnak nevezjük, nem veszélytelen elkenődzése a nyelvromlásnak, azonkívül, hogy téves minősítés. Mindezek ugyanis megszüntethetők és megszüntetendők bizonyos mértékben, ha átfogóan és gyökeresen javítunk oktatási rendszerünkön, az oktatás programján és a közéleti nyelvhasználaton.

2) Napjaink rohanósága arra késztet, hogy az oktatásügyünk előtt említsem t ö m e g t á j é k o z t a t á s u n k anyanyelvi felelősségét.

A televízió műsorát sokan nézik (a szerencsésebbek a Magyar Televízió teljes napi, viszonylag jó nyelvezetű műsorait is), ezért ez nemcsak a legnépszerűbb médiuma a tömegtájékoztatásnak, hanem legnagyobb a spontán nyelvi hatása is. Várható tehát, hogy mihelyt a tévéműsorok felelős szervezői képesek és hajlandók lesznek felelősebben viszonyulni a médium spontán anyanyelvi szerepéhez, jelentősen megnövekedhet pozitív hatása a helyi magyarság anyanyelvi készségére. Ehhez viszont mindenekelőtt az lenne szükséges, hogy az igen gyöngye dikciójú hírolvasók működését beszüntessék, s amikor a meglevő jó szereplők mellé újakat vesznek föl, azok kiválasztását hozzáértéssel tegyék. Erre nálunk van lehetőség, volt is, csak gyakran nem éltek vele az illetékesek. Tekintettel a tévéműsor nagy nézettségére, szükséges lenne sokkal többet áldozni arra is, hogy a tömegtájékoztatás szövegeinek megfelelő gondozására legyen elegendő lektor, méghozzá jó szakképzettséggel, hogy a műsorok nyelvezete ne hemzsegen a provincializmustól, mert azon a hírolvasó már nem segíthet.

A televízió nyelvi hatását jól szemlélteti az a tapasztalatunk, hogy a magyar határ jugoszláviai oldalán, ameddig fogható a Magyar Televízió műsora, a magyar lakosság anyanyelvi kultúrája átlagosan is színvonalasabb, mint ettől a zónától délre. Persze, az észlelt minőségi különbség kialakulásában más tényezők is játszhatnak szerepet, de a Magyar Televízióé markáns és döntő tényező. Sajnálatos, hogy ez a zóna bizonyára a közeljövőben sem fog kiterjedni a délvidéki magyar nyelvtérület egészére, s hogy ezt az anyanyelvi károsodást nem pótolhatja a csak műholdas műsorközvetítésű Duna Televízió sem. De még jobb lenne, ha az Újvidéki Televízió magyar nyelvű programját javítanák teljesre és nyelvezetében színvonalasra. Az ellenkezője történik, sajnós.

3) O k t a t á s u n k ügye viszonylag közismert, mivel az itt fölmerült problémák régóta megoldatlanok, sőt egyre csak súlyosbodnak, az oktatásügy intézményességéből eredően pedig legátfogóbban hatnak ki nemzeti megmaradásunk problematikájára is. Ennek jövőképeről ezért nemigen szólnék.

A kérdés megoldásának lényegét abban látom, hogy önálló magyar iskolákra lenne szükségünk a kétnyelvűek mellett, főleg az olyan településeken, ahol ezt a lakosság számaránya lehetővé tenné. (Aki itt és most még kérdezné, hogy „miért önálló”, azaz miért egynyelvűen anyanyelvű, az szerintem vagy nem itt élt az elmúlt ötven esztendőben, vagy ezt a *Híd*-témát valami mással téveszti össze.) Továbbá önálló magyar oktatási program kellene, természetesen a jugoszláviai magyar kisebbség körülményeinek megfelelően. És a program alapján minden tantárgyhoz magyarul megírt tankönyvek, valamint a tanulók anyanyelvén képzett pedagógusok minden iskolatípus minden tantárgyához, tehát az idegen nyelvek tanítására is, hogy pl. a magyar diák angolról ne szerbre fordítson, ill. ne szerbről angolra. Végül pedig pedagógus-továbbképzés kellene rendszeresen az anyaországban, lehetőleg helyi szakemberek közreműködésével, de szintén minden tantárgyra.

A teljes magyar tanárképzést kellene nálunk elsőnek megszervezni, de már addig is lehetne anyanyelvükön képezni a pedagógusokat, pontosabban: a tanulók anyanyelvén. Az anyaországban, természetesen, hiszen ott erre máris megvannak a föltételek. Az idegen nyelvű pedagógusképzés a nemzeti kisebbség nyelvi provincializmusának melegágya: a végzett hallgató nemcsak rákényszerül ennek a nyelvtorzulatlaknak a használatára, hanem akaratlanul erre tanítja a diákjait is.

Azt ez a *Híd*-fórum szintén aligha vitathatja (nem lenne méltó), hogy az oktatási rendszerünk c s o n k a a n y a n y e l v ű s é g e nem előre vezet bennünket. Magyarul: az anyanyelvtanítást minden iskolatípus minden óráján pótolhatatlanul végzi minden pedagógus – jól vagy kevésbé jól. Sőt a felsőoktatásban is ez történik. Azok az illetékesek pedig, akik ebben „erélyesen” nem értenek velünk egyet, általában vezet prédikálnak, azaz jól tudják, amit mi tudunk.

Mihelyt anyanyelvű lesz a délvidéki közoktatás és felsőoktatás, a legtöbb magyar fiatait és családot várhatólag el sem lehet kergetni a szülőföldjéről.

Nem mellékesen kell megemlítenem, hogy, sajnos, napjainkban még nagyon is időszerű a diáksegélyezés valamilyen formája az itteni magyar diákok anyanyelvű oktatásának biztosítására. Bárhol tanulnak is, csak anyanyelvükön végzhessék!

4) A f ő l s ő o k t a t á s anyanyelvűsítése előreláthatólag igen nehéz földadat lesz, de ez nem kevésbé elengedhetetlen föltétele a délvidéki magyarság köznyelvűsödésének, az pedig nemzeti megmaradásának. Mert éppen a felsőoktatásból kikerülő magyar értelmiség anyanyelvi és anyanyelvű kultúrája lehet meghatározója helyben a magyar egyetemes köznyelv kialakulásának és elterjedésének. Fontos lenne megvalósítanunk, de pusztán a saját erőnkéből eleve nem remélhetjük. Egy-két szóval külön is kitérek erre.

Lényegét abban látom, hogy a Délvidék minél inkább helyben adhassa meg a helyi magyarságnak mindazt, ami az anyanyelvi és anyanyelvű kultúrájához szükséges. Más szóval: amitől leginkább függ nemzeti identitásunk megtarthatósága.

Nyilvánvaló, hogy kezdettől fogva is lenne valamennyi helyi erőnk a helyi program megvalósításához, de vendég tanárok átmeneti időre közreműködhetnének, hiszen vendég tanárokat szinte minden egyetem alkalmaz jelenleg is. De amíg ez nálunk nem indítható el, az anyanyelvű felsőoktatást diákjaink számára odaát kellene és lehetne biztosítani. Pontosabban: amit itthon nem tanulhatnak, arra átmenetileg az anyaországban találhatnánk lehetőséget. Ott is, persze, úgy, hogy a hallgatók már a diplomálás előtt megkapják az itthoni (nyelvi és egyéb) sajátos körülményeknek megfelelő szakképesítési többletet is, itthon pedig ezért a többletért, valamint amazért a nyelvi minőségért az anyagi díjazást is. Akár még úgy is, hogy az anyagi többlet biztosításában az anyaország is segít.

A fönti módon vagy ahhoz hasonló körütekintéssel elérhetnénk, hogy a természetes, emberi jogon alapuló kivándorláson túl kevésbé lenne esélyes a

végzett fiataljaink haza nem térése, meg az is kevésbé lenne esélyes, hogy a hazatérő nem a helyi magyarság szolgálatába állítja odaát szerzett képzettségét.

5) A t a n k ö n y v e k nemcsak a pillanatnyi ellátottsági hiánnyal okoznak gondot, hanem (az anyanyelviek kivételével) még akkor sem voltak jók, amikor megvoltak. Nem a szerzők hibájából, sem a nyomdából, hiszen jó tollú és szaktudású emberek munkáit jelentették meg korszerű kiadásban. A fordításból eredt minden súlyos didaktikai és nyelvi probléma, a fordítás tényéből, és persze a minőségéből is, de az utóbbi szempont itt másodlagos.

Azt hiszem, úgy fogalmazhatunk, hogy a tankönyvkiadás államcentrikusságából eredtek a didaktikai korlátok, ti. az állami felügyelet és irányítás már eleve tartalmazott és tartalmaz áthidalhatatlan didaktikai-nyelvi korlátokat a kisebbségi tankönyvkiadásban.

A tanításnak ezt az alapvetően fontos segédeszközét a nemzeti kisebbségek iskoláiban is föl kellene emelnünk arra a pedagógiai szintre, ahol az államnyelvű iskolákban áll. Ott a tanulók anyanyelvén van megírva a biológia, a történelem, a fizika, azaz minden tankönyv, mert mint már szóltam róla, nemcsak tárgyismeretet közvetít a diákok számára, hanem mint megtanult tananyag (jó vagy rossz, ill. kevésbé jó) elemként beépül anyanyelvi készségükbe.

Természetesen, a szaktárgyak anyanyelvűségét nem holmi tankönyvíró ipar szavatolhatja, hanem az, ha az ilyen tankönyvek szerzője megfelelő szinten ismeri a magyar köznyelvet is, az illető szaknyelvet is. Ezért nagyon is előnyös lenne anyaországi vagy ott végzett szakemberek között keresni alkalmas tankönyvírókat.

6) Anyanyelvünk megfelelő elsajátításához, folyamatos fejlesztéséhez és megtartásához többek között az is nélkülözhetetlen, hogy a tömegtájékoztató anyanyelvileg színvonalas médiumait, vagyis azok produktumát (napilapot, hetilapjainkat, a rádió és a tévé teljes napi műsorát) á t f o g ó a n é s r e n d s z e r e s e n hozzáférhetővé tegyük az egész kelet-délvidéki magyarság számára. Világosabban fogalmazva: hogy mindez el is jusson minden településre, házcsoporthoz, ahol a Délvidéken magyarok élnek. Önálló magyar rádió- és tévéműsorra gondoltam, hogy a hallgató-nézőnek kiszolgáltatottságában ne kelljen találgatnia, hogy melyik napon az önkényében kéjelgő műsorigazgató hány órára tette a magyar nyelvű híradót, s mikor hallhat egyáltalán anyanyelvén valamit.

Jelenleg számos faluban, kisebb településen a helybeli magyarság nem olvashat magyar lapot, mert nincs hol megvennie, még ha lenne is mivel. Iskolában, boltban, akár a vendéglőben, de még hamarabb egy kioszkban biztosítani lehetne helyet, hol meghatározott időben a lakosság megvehetné a magyar nyelvű sajtót, sőt ugyanitt a kiadó könyvárusítást is végezhetne.

Ma nálunk számos településnek nemcsak könyvesboltja nincsen, hanem olyan szöglete sem, ahol a lakosság magyar könyvet vehetne. A vidéki fiatalság nemzeti és anyanyelvi (ill. anyanyelvű) kultúrája pedig el sem képzelhető magyar sajtó, magyar könyvek és magyar videokazetták nélkül.

Helyi vagy körzeti (önálló) magyar rádióadók is fölgyorsíthatnák a szórványtelepek anyanyelvű kultúrájának fejlődését.

7) Az anyanyelvű k ö z i g a z g a t á s hozná, ill. hozza majd magával leginkább az anyanyelv nyilvános használatának sokoldalú terjesztését s általa az egyetemes magyar köznyelv terjedésének és erősödésének esélyét. Ennek szükségességét paradoxul éppen azok ismerik leginkább, akik ezt a nemzeti kisebbségek esetében a maguk hatalmi eszközével gátolják. De ennél gyakrabban fordulhat elő, hogy a többségiek, mivel számukra eleve biztosítva van az anyanyelvű közigazgatás, külön motiváció híján nem képesek fölismerni ennek jelentőségét, s így nemritkán a kisebbségi igényben csak intézkedésbeli és kiadásbeli többletet vélnek látni.

Elősorban a fönti helyzet teszi indokolttá, hogy egy-egy etnikum maga akarjon dönteni nyelvhasználatának módjáról, szabályairól, formáiról. Hiszen az anyanyelvű közigazgatásnak egy ezredrésze sem pl. a helységnevtáblák anyanyelvű szövege a kisebbségi területeken, az ezt ellenző többségi hatalom mégis hisztériára képes ingerelni miatta a kisebbségi nyelvhasználatban nem érdekelt lakosság kisebb-nagyobb részét. Kétségtelen viszont, hogy ugyanez a többségi réteg normális esetben (tehát ha nem uszítanak) még büszkélkedne is tájának s helyi közéletének többnyelvűségével. Bizonyítják ezt pl. az idegenforgalom céljára elhelyezett föliratok szerte a városban és a határban.

Hogy anyanyelvű közigazgatáson mit kellene értenünk, ezt a *Hid*-ban, úgy vélem, nem kell kifejtenünk. Nem lényegtelen azonban ilyenkor végiggondolnunk, hogy itt-ott, bizonyos szinten, jelentős következményekkel, mi mindent értenek rajta, ill. mi mindent nem értenek rajta.

8) A délvidéki magyarság k ö z é l e t é n e k a n y a n y e l v ű s í t é s e elemi föltétele nemzeti megmaradásunknak, de ez, ha egyáltalán eljutunk odáig, csak sokrétű, nagy és hosszan tartó folyamat eredményeként jöhet létre. Van okunk hinni abban, hogy ennek megvalósítására nyílik is alkalmunk, lesz is erőnk hozzá. Előnyünkre szolgál, hogy már nem a nulláról kell indulnunk – csak addig megőrizzük azt, ami ehhez megőrzendő, és tovább erősítsük, aminek van egészséges alapja.

Művelődési életünkben van már előzmény, tapasztalatunk is. Nyilvánvaló azonban, hogy e téren hátravan még a legszerényebb kibontakozás is. Különösen a műszaki, orvosi, jogi és más szaktudományok gyakorlatában kezdeti még a magyar nyelv nyilvános szerepe. Remélhetőleg az anyaországi kapcsolataink s az ottani szaktanácskozásokon való rendszeres részvétele a peremmagyarságnak, valamint fiataljaink anyaországi szakképesítése és továbbképzése révén (de a magukkal hozott személyes szakmai kapcsolataik által is) az itthoni anyanyelvhasználat növelni fogja a magyar nyelv itteni társadalmi szerepét. A délvidéki magyarság politikai és művelődési szervezetei, ill. azok működése révén már el is kezdődött ez a folyamat. Társadalmunk anyanyelvi megszerveződését azonban átfogóbban és sokoldalúbban kellene elindítanunk és fölgyorsítanunk, hogy itteni nyilvános használatával anyanyelvünk valóban életképessé váljon ezen a területen. Ennek jelenlegi hiánya naponta megfigyelhető, amikor

a rádióban vagy a tévében magyarul szólalnak meg vagy próbálnak megszólalni értelmiségi interjúalanyok.

Civilizációs (gazdasági, közigazgatási, szociális és művelődési) megszervező-désünk ilyen jellegű elindítása, ill. fölgyorsítása nemcsak a közvetlen anyanyelv-vűsödési célt szolgálná, hanem elősegítené polgári érvényesülésünket is a többnyelvű, többkultúrájú társadalomban.

Nem utolsósorban egy vagy több információszolgálati adatbankra lenne sürgős szükségünk a főnti megszerveződésekhez. Pl. a magyar nyelvű szakirodalmakból a szaktudományi kutatásokhoz és gyakorlathoz, de már a politikai és a művelődési szervezetek pusztá működéséhez is, továbbá anyanyelvi kapcsolatteremtésünkhöz, a munkahelyek és a munkaerő kínálatában, anyaországi és nemzetközi szakkapcsolatainkban stb.

9) Az egyetemes magyar köznyelv erejét, egységét nálunk is szilárdíthatják azok a K á r p á t - m e d e n c e i k a p c s o l a t o k (az anyaország és a peremországok magyarsága között), melyekben a közvetlen és a tömeges anyanyelvhasználat érvényesül. Ezekben általában nem is lenne szükséges az anyanyelvről, annak ápolásáról, helyességéről szólni, hanem elég ehhez pusztán az anyanyelvű kommunikálás.

Valójában nemcsak erre gondoltam, a Kárpát-medencei magyarság intenzív és sokrétű anyanyelvi kapcsolatára, hanem a Nyugaton és a világ más tájain föllelhető szórványok is rendkívül fontos (és fényes) láncszemei lehetnek az egyetemes magyar anyanyelvű kapcsolatoknak, közvetítve kétirányban is az általuk igényelt és befogadott anyanyelvű és idegen nyelvű kultúrát.

Ezekre a kapcsolatokra alkalom nyílik a különböző szaktanácskozáson, diákcserek révén, tanárcserekkel, orvosok, újságírók, színészek elképzelhető, kívánatos cseréjével, posztgraduális tanulmányok alatt stb.

Anyanyelvi szempontból rendkívüli értéke lenne úgy megszerveznünk és permanensen fönttartanunk a kapcsolatokat, hogy azokban mindig mások, azaz minél többen vegyenek és vehessenek részt. Úgy megszervezni tehát, hogy a felelős szervezők jó betekintéssel ellenőrizhessék ennek az említett elvnek az érvényesülését: más-más fiatalok menjenek a táborszásra, más-más pedagógusok a továbbképzésre, minél több ember jusson el idővel a szaktanácskozásokra, a Kárpát-medence sokféle rendezvényére.

10) Végül az intézményes anyanyelv-tanítás melletti n y e l v m ű v e l é s szükségességét említem.

Hogyha Magyarországon, ahol a társadalmi nyilvános nyelvhasználat, valamint a teljesebb anyanyelvű közoktatás és fölsőoktatás, továbbá a magyar nyelvű közigazgatás és kereskedelem mellett is állandó szükség van országosan megszervezett, szakemberek által irányított és végzett nyelvművelésre: mennyi és milyen lenne a mi nyelvművelési teendőnk, szükségletünk itt, ahol viszonylag sok minden hiányzik az anyanyelvünk életföltételeiből, s ahol viszonylag sok minden megvan a nyelvészi (nyelvművelő) beavatkozást igénylő nehezítő körülményekből (idegen nyelvű közigazgatás, a magyar nyelvű oktatás csonkassága stb.)? Amott a viszonylag homogén nyelvi közeg megközelítőleg sem okoz

olyan s annyi gondot, anyanyelvi problémát, mint nálunk a társadalmunk többnyelvűsége, a jobbára idegen nyelvű tömegtájékoztató spontán nyelvi hatása, a gyorsuló sorvadás az oktatásban, a tudományos életben stb. Anyanyelvűségünk kezdettől fogva egyre hiányosabb.

Viszonylag hátrányos anyanyelvi helyzetünknek az egy századrésze is elég lenne ahhoz, hogy belássuk: nálunk összehasonlíthatatlanul nagyobb szükség lenne átfogó, sok helyen folyó nyelvművelésre, de még nagyobb szükség arra, hogy a nyelvművelést ne dilettánsok végezzék, hanem olyan szakemberek, akik még az anyaországi átlagnál is biztosabb diagnosztikai érzékeléssel rendelkeznek. S minél több ilyen szakember. Azonkívül a hatékony nyelvművelésnek feltétele lenne, hogy tudatosan és célszerűen támogassa a tömegtájékoztató minden médiuma, a közoktatás, a könyvkiadás, az egészségügyi szolgálat, a közigazgatás és azok a helybeli és anyaországi művelődési szervezetek, melyek ebben közvetlenül vagy közvetve valamit tehetnek. Egyszóval a peremmagyarságban, tehát nálunk is csak a jelentős többlettű(!) nyelvművelés segíthetne célszerűen, mert az itteni szükségletek össze sem hasonlíthatók az anyaországiakkal.

IV.

a: A lehetőségünk a nemzeti megmaradásra, szerintem, jelenleg nincs meg. Ezért fogyunk és sorvadunk évtizedek óta. De ez a folyamat, nézetem és hitem szerint, megállítható, a lehetőség ugyanis megteremthető. Lenne erőnk, csak összefogni legyen értelmünk! Sőt nemcsak a saját erőnkre támaszkodhatunk. Elsősorban az anyaország támogat bennünket e tekintetben – szellemi, anyagi, politikai segítséggel. Támogatást jelent a peremmagyarság többi részének azonos politikai törekvése is.

A megmaradási akarathoz mi erőt meríthetünk belső szolidaritásunkból is – ami a kisebbségi közösségekben el is várható, feltételezhető is –, de tapasztalatunkból is.

Végül pedig törekvéseinkhez és kitartásunkhoz példaképül vagy okulásul szolgálhatnak más helyi kisebbségek és a távoliak békés és szerencsés kimenetelű politikai mozgalmi és sikerei. Föltétlenül pozitív értelemben gondolok a finnországi svéd kisebbségre, valamint a dél-tiroli osztrákokra.

Egyértelműen békés szándékú és módszerű politikai, azaz nemzeti törekvéseinkhez minél előbb meg kell nyernünk és folyamatosan biztosítanunk a velünk élő más kisebbségek bizalmát, megértését és támogatását, mindenekelőtt azonban a többségi szerbekét. Ez utóbbi az elmúlt évszázadok történelmi viharai és a közelmúlt eszmezavarai miatt akkor sem lesz könnyű és gyors folyamat, hogyha a bizalomteremtésben sohasem arra várunk, hogy a másik fél kezdeményezzen.

A többségiék mindenütt más helyzetben vannak, s ezért a mi érdekeinket akaratlanul is másképp látják. Nem elég nekünk tudnunk, hogy békés a szándékunk, s nincs benne irredentizmus; nem elég nekünk hinnünk, hogy sérelmeink vannak, hogy igazunk van, hanem a többségi nemzet és a hatalom szá-

mára is tudatossá és egyértelművé kell tennünk: anyanyelvünk, kultúránk, nemzeti identitásunk és érdekeink ápolásában és védelmében nem lehet „túl sok” mindaddig, amíg törekvéseink vagy céljaink nem sértik a többségi nemzet vagy más nemzeti kisebbségek azonos érdekeit. S tudatossá és egyértelművé tennünk, hogy mi ez utóbbi fölső határt sohasem akarhatjuk túllépni, és mindenkor készek vagyunk ennek betartását együttesen ellenőrizni. Másrészt készek vagyunk tiszteletet és megértést tanúsítani azonos jellegű törekvéseik iránt, sőt azokban kölcsönös segítséget nyújtani.

b: Az a u t o n ó m i a számunkra a nemzeti megmaradásnak elengedhetetlen és megkerülhetetlen feltétele. Nincs más választásunk; de nem is lenne okunk megkerülni, hiszen nem irányul senki ellen. A magyarság, kézzelfogható már, csak akkor hagyja abba az el-, ill. kiköltözést vagy gyereke anyanyelvének földadását, hogyha megteremtjük számára az itthonmaradás feltételét: anyanyelvének és nemzeti identitásának megtarthatóságát. (A *ható* képző ebben a célban nagyon is fontos, mert a demokratikus VMDK alaptörekvéssel éppúgy ellentétes lenne, mint az általános emberi jogokkal, ha ez a szervezet vagy bárki a délvidéki magyarságtól vagy annak tagjaitól megkövetelné vagy elvárná, hogy megtartsák anyanyelvüket, nemzetiségüket, vagy hogy itthon maradjanak. A lehetőség biztosítása és tudatosítása azonban erkölcsi kötelessége az itteni magyar értelmiségnek, s érte felelősséggel tartozik. Vagyis: felelősséggel tartozunk.)

Az autonómiakoncepció gondolatáig vagy hasonló átfogó megoldások fölismeréséig egy-egy nemzet vagy nemzetközösség, bármilyen nagyobb sorsközösség csak ritkán és nehezen juthat el, mert az eleve adott másságunkból s az „örökölt” félelemből eredő belső bizalmatlanságunk megosztja szellemi erőnket és közgondolkodásunkat. Egymás másságát ugyanis nemcsak elfogadnunk kellene, s egymást megtűrnünk, megbecsülnünk, hanem – egymást végighallgatva – sürgősen eljutunk odáig, hogy amiben egyetérthetünk, abban egyetértünk, s ahhoz a teendőket együtt határozzuk meg, a közösnek elfogadott célt lehetőleg közösen valósítsuk meg. Hogy legyen hozzá elég erőnk.

A lényeges, nagy célok megvalósítására (mint amilyen pl. az autonómia megteremtése) akkor is kicsi lesz az esélyünk, hogyha a cselekvésből sokan kimaradnak, és akkor is, hogyha a részfeladatokat, -teendőket nem az egyéni erőnknek, képességünknek megfelelően vállaljuk. A feladatvállaláshoz általában elégnek szokott látszani a jó szándék és a lelkesülés. Bármilyen feladat megfelelő elvégzéséhez ez sohasem elég, mégis naponta találkozunk ilyen esetekkel. Önkéntes, de avatott cselekvőkre lenne szükség minden köztevékenységben. Amit csak lehet azonban, intézményesen, továbbá átfogóan és nyilvánosan kellene végeznünk és megoldanunk, sőt ellenőriznünk is szakmai felelősséggel. Szerencsére, intézményeink már régóta vannak: érdemes ezek alkalmasságát és számát növelnünk.

c: Legvégül paradoxonként említem, hogy nemzeti létünk megtarthatósága érdekében is a délvidéki magyarságnak több idegennyelv-tudásra lenne szük-

sége, s ezen a helyzeten fölgyorsított iramban kellene változtatni. Semmiképpen sem az anyanyelvtanulás kárára, tehát még csak részben sem a helyett.

Jó szakmai fölkészültséggel, alkalmas módon a magyar fiatalság körében kedvet kellene teremteni (és jó lehetőséget) idegen nyelvek önkéntes és intézményes tanulására. Elsősorban a szerb nyelv megfelelő (tehát igen különböző szintű) elsajátítására, de egyidejűleg világnyelvekére is, azaz kinek melyik nyelvre lesz vagy lehet szüksége.

Anyanyelvi készségünknek sohasem árt pusztán az idegen nyelv tudása, de a tanulása sem, ha azalatt amazt nem hanyagoljuk el. Akárhány idegen nyelvet tanulunk párhuzamosan. Viszont a kontrasztív (tehát a rendszerbeli és a kategóriabeli eltéréseket jól tudatosító) anyanyelv- és idegennyelv-tanulás módszere mellett (mely módszer képességet fejleszt ki a tanulóban az egyes nyelvek, elsősorban az anyanyelv tisztaságának megőrizhetőségére) elemi fontosságú, hogy a nyelvtanuláshoz spontán nyelvhasználati környezetet is biztosítsunk a tanulóknak. Anyanyelvit is, természetesen. Ennek átfogó megvalósítása a közeljövőben már aligha lesz illúzió.

d: A p l u r a l i z m u s kérdéskére, melynek alapos megvitatása és megnyugtató értelmezése megosztottságunk, bizonyos értelmiségi patthelyzetünk és bénultságunk kulcsa is lehetne, ezért erre a kérdésre írásom végén visszatérek.

A pluralisztikus látásmód és az ezt követő reagálásmód nemcsak adva van (s adva is volt, elfojtva is), és nemcsak természetes és elkerülhetetlen, tehát jogos, sőt erkölcsileg tiszteletben tartandó, hanem jó is, hogy van, mert látószögünk és meglátásunk csak így vihet közelebb bennünket a valósághoz, egymást ilyenek elfogadva és ilyenként meghallgatva, sőt erre a másásra igényt tartva egészülhet ki jelen- és jövőlátásunk. Csak sokfajta másságunkban, de józanul mérlegelve és megmérettetve vállalhatunk felelősséget a saját nézeteinkért és tetteinkért. Úgy gondolom.

Más szóval: Mindenki nélkülözhető (hiszen „az élet megy tovább”), de – véleményem szerint – senki sem pótolható. Azaz: minden olyan személy, ki jól hatni, adni, cselekedni, alkotni képes és akar: pótolhatatlan (= az ő ilyen tevékenysége nélkül szegényebbek vagyunk vagy lennénk). Tehát az ilyenek közül mindazok pótolhatatlanok, akik a már bent levők miatt vagy más okból kívül rekedtek. Ez, szerintem, időtől függetlenül érvényes egyensúlytalanság: akár nagyon is régen, akár frissen kerültek be a „bent levők”, és ki a „kívül rekedtek”.

A fönti elven tehát, ha igazán akarjuk, teendőinkhez nem leszünk kevesen; az elv nélkül pedig sohasem lehetnénk elegenden.